

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

חיים ב' רוזן (רוזנראוך)

השפעות עבריות בלשונות העולם

ב

העולם האירופי כלל עדיין במאה שעברה שלוש שפות
במושג הלשונות הקלאסיות: יוונית, רומית ועברית. עמדה

זו רכשה לה לשוננו הודות לכתבי הקודש ולנצרות, שהפיצו את יסודותיהם בקרב אומות העולם. אם אספנו במאמרנו הקודם מלים, אשר נפוצו בעולם על ידי מגע תרבות קדום, הרי נוכל להרחיב כאן את רשימתנו בביטויים מלשונות אירופה, שמוצאן בתרגומי המקרא ובברית החדשה. „אמן“, „הללויה“, „הושיעה-נא“, הנם ביטויי הפולחן הנוצרי; Abt, abbot, abbé, ראש מנזר, אינו אלא „אבא“; „פסחא“ — הוא מקור שמו של החג הנוצרי ברוב לשונות אירופה; לגואלם קוראים הם בשם Messias, המשיח, או בתרגום יווני Χριστός מלשון χρίω (אני מושח), ו-Satan (שטן) הוא שָׂדֵם המזיק, הנקרא בפי הגרמנים גם Beelzebub (בעל-זבוב), כנראה בגלל ראותם בסוף מלה זו את היסוד הגרמני Bub, נער. משמות הימים העבירו את השַׁבָּת בצורות שונות, Sabbatō בגוֹטית, אך Samstag בגרמנית, Samedi בצרפתית; Szombat ההונגארי תופש עמדת ביניים מבחינת הֶגְאָיו. לא רק מלה זו עברה מהתחום הדתי אל החילוני; חגיגה הנערכת לכבוד יום שנה של מאורע מפורסם נקראת jubilee או jubilaenum וכד', מלה הנגזרת מן ה„יובל“ שלנו, וייתכן, שאף הפועל הגרמני jubeln, צהול משמחה, מקורו מכאן. ויזכר עוד, שמקובל באירופה לקרוא לערבוביה גמורה בשם Tohuwabohu (תוהו ובוהו).

השפעה מעניינת של הלשון העברית אפשר לראות בשינוי הוראתה או בהרחבתה של מלה לועזית לפי תחום ההוראה של מלה עברית. המלה הרומית visitare פירושה „בִּקֵּר“, בעיקר „בוא לראות“, שהרי קשורה היא ל—visere.

„סייר“ ול-*videre*, „ראה“. ביטוי נרדף לפועל „בקר“ בעברית הוא „פקוד“ שהוראתו הנוספת היא „עשיית שפטים“. בהוראה זו באה המלה, למשל, בעשרת הדיברות בביטוי „פוקד עוון אבות“. מתוך שאיפה להשתעבד לדרכי הביטוי של המקור מתרגמת הוולגאטה, הנוסח הרומי של ספרי המקרא, „פקוד“ גם כאן בפועל *visitare*, שהוא בלתי מתאים לחלוטין כאן לפי משמעותו הרומית. מתוך שימושים מסוג זה התרגלו לקרוא ל„אסון“ — *visitatio*, באנגלית *visitation*, בתרגום גרמני *Heimsuchung*, שבעצם אינו אלא „ביקור-בית“. סילוף הוראה מסוג זה, שדוגמתנו אינה היחידה לו, יש לראות גם בו השפעה ניכרת של העברית בלשונות אירופה.

ברור, שהבקי בלשונות הקלאסיות יוכל לעמוד ביתר הרחבה על פגיעות בחוקי הלשון הרומית והיוונית, שמקורן בהסתמכות נפרזת על המקור העברי של כתבי הקודש. מִים, למשל, נקראים ברומית *aqua*; צורת הריבוי של מלה זו *aquae* — פירושה „מרחץ“. מכאן נגזרו אף שמות ערים, שבהן היו מעיינות חמים או בתי-מרחץ, כגון *Aquae Sextiae*, היא *Aachen*. אולם בוולגאטה משמשת צורה זו, *Aquae* במספר רבים, ל„מים“ סתם, הואיל ואף מלת „מים“ נדמתה למתרגם כצורת ריבוי. וכן עשה אף לגבי השָׁמַיִם: יצר ביטוי *caela* בריבוי במקום *caelum* ביחיד.

ואם למדו מכאן לומר *waters, heavens* וכדוגמתם, הרי הטביעה הלשון העברית אי-פה אי-שם את חותמה אף על

המבנה הדקדוקי של לשונות הנוצרים, ואפשר היה להוסיף על רשימה זו כהנה וכהנה י).

לא ייפלא אחר כל אלה, ששורה של אידיומות או פתגמים אירופיים מקורם במקרא, הווה אומר באידיומטיקה העברית. Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. — „החופר בור לאחר, נופל בו עצמו“ — הוא פתגם גרמני נפוץ, והרי אינו אלא הפסוק „בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל“ (תה' ז טז). ביטויים כגון „עין תחת עין“, „פרוש רשת“ „קול קורא במדבר“² מצויים בתרגומם המילולי בלשונות אירופה, ולעתים אין להבינם ולנתחם לפי משמעותם המקורית והרכב מלותיהם אלא תוך זיקה לנוסח העברי של המקרא. Fear of God הנו בעצם „פחד האלוהים“, והלא מסתמך הוא על „יראת האלוהים“ במשמעות הרחבה יותר של „יראה“ בעברית. ואם אומר הגרמני nacheifern במובן המאמץ להידמות למופת מסוים, הרי אין להבין זאת מתוך Eifer הגרמני, שהוא להט נפשי (כמו ב־Eifersucht, קנאה), אלא מתוך כך, שבחר לוטר בפועל זה בתרגומו, למשל, את הפסוק במשלי ג' ל"א („אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו“), ואפשר להבין מתוך קשר העניינים בפסוק זה, כאילו כאן המדובר בבחירת איש חמס למופת למעשינו.

1) בין ילדי הארץ, המדברים עדיין גרמנית על יד העברית, יש אומרים die Wasser, die Leben בריבוי, בהשפעת „מים“ ו„חיים“ שבעברית. — ע"א.

2) עיין „לשוננו לעם“ ב' (י"ב), עמ' 11.

יזכר בקצרה, שמרבית השמות הפרטיים העבריים שבספרי המקרא ובברית החדשה, כגון יוחנן, חנה, Magdalena ועוד, התערו בחיי אירופה, עד כי לא ראה גדול התעמלנים הנאציים כל פגם בכך להוסיף ולהיקרא בשם יוסף; ואותה הכת הנוצרית, שרוב מצדדיה מצויים בארצות-הברית והשואפת לשוב למקורות המקרא ולהוויו, מחדשת בהכרה את השימוש בשמות עבריים ומחזירה לחיים את דינה, את בעולה¹) וכגון אלה.

השכבה האחרונה של השאלות מלים, שמקורן בעברית, עברה ללשונות אירופה בצינור האידיש, באמצעות לשון הגנבים (Gaunersprache), שכשני שלישים מביטוייה הסגוליים עבריים הם. לא נתעכב עתה על הסיבה ההיסטורית לדבר. שונאינו ניצלו תופעה לשונית זו די והותר בהשמצותיהם. נעמוד בקצרה רק על אותם הביטויים, שנעשו נכס לשוני גם בפי אנשים הגונים, בייחוד בצורה היומיומית של דיבורים ובדיאלקטים מסוימים, ומובטחני, שלא היו משתמשים בביטויים כאלה, אילו עמדו על מקורם העברי.

לבית מרוח קטן ונעים קורא הווינאי בשם Beisel, שאינו אלא „בֵּית“ במבטא האשכנזי עם סופית החיבוב או ההקטנה „ל“; בלשון צפון גרמניה מכנים דברי הבל בשם Kohl, שאינו הפְּרֹוב חלילה, אלא כנראה המלה „קֹול“ — קול בלבד בדיבור ללא תוכן של ממש. נצרף הנה גם את הביטוי החביב schmusen, פטפט, שהוא פועל מלשון

(1) ישעיה סב ד.

„שמועות“. Moos, (שהוא איזוב בגרמנית) המשמש כינוי לכסף מזומן, הרי היא „מָעוֹת“ בביטוי האשכנזי. Schmiere stehen אינה המריחה (schmieren), אלה עמידה בשמירה בעת ביצוע גנבה. schachern היא צורה בלתי-הוגנת של סחר ומקורה מכאן. כל המצוי בלשונות הדיבור העממיות בחלקי גרמניה השונים יוכל להעשיר רשימה זו בעשרות דוגמאות נוספות.

אזכיר כאן עוד, שהגיעו לעתים ביטויים אלו לרמה של מלים הכשרות לספרות היפה. את שיחת הנאהבים הקלה, שאין בה משקל רב למידת האמיתיות של דברי איש אל רעייתו, מכנה הספרות הגרמנית בפועל schäkern, שאינו כנראה, ביסודו אלא שְׂקָר. ופרידריך שילר קרא לאחד ממחזותיו הראשונים בשם „Kabale und Liebe“, בהתכוונו ל„אינטריגות ואהבה“, שהרי לא ראו בתורת הקבלה אלא אוסף של טכסיסי כשפים בלתי הגונים.

לא הייתי יוצא ידי חובתי, אילו לא עמדתי על כך, שזמננו אנו, שבו מעניקה ישיבתנו במדינה ערכים חדשים לתרבות העולם, מעשיר את לשונות העמים בביטויים נוספים; Zionism, Kibbutz, Kvutza משתרשים והולכים בספרות הבין-לאומית. ואף כי ביטויים כאלה עדיין מעטים הם כיום, יש יסוד לחשוב, שעם התעוררותנו במדינתנו נערה גם מלשוננו יסודות לשוניים רבים והולכים בסביבתנו הקרובה והרחוקה.